

ticelenecek akidler için ise yeni sistemin kullanılması mecburi hale getirilmiş, nihayet bu tarihten itibaren de her türlü muamelede yeni sisteme uyulması zorunlu kılınmıştır. Bu yeni arşının (zirâ-i a'sârî=metre) as katları öşr-i zirâ (desi-metre), aşîr-i zirâ (santimetre) ve mi'sâr-i zirâ (milimetre); üs katları ise mil-i a'sârî (kilometre) ve fersah-ı a'sârîdir (10 kilometre). Alan ölçüsü olarak da 100 zirâ² = 1 murabba' veya ar ve 10.000 zirâ² = 1 cerib yahut hektardır.

Yeni Arşın (metre). 29 Şevval 1298'de (11 Eylül 1297 r./24 Eylül 1881), 1 Mart 1882'den itibaren geçerli olmak üzere yeni ölçülerin tanzim, tensik ve kullanım şekilleri hakkında, eski ölçülerin karşılıklarını gösteren listeleri de ihtiva eden yeni bir kararnâme yayımlanmıştır. Buna göre "yeni arşın" adı verilen yeni birim 10 parmak (1 parmak = 10 hat ve 1 hat = 10 nokta) ibaret olup 1000 arşın = 1 mil (mil-i a'sârî yani kilometre) ve 10.000 arşın = 1 fersaktır. Alan ölçüsü olarak da 100 arşın² = 1 dönüm ve 1 cerib = 10.000 arşın² = 100 dönümdür. Daha sonra halkın çoğunluğunun çevirme kılavuzlarındaki rakamların kusurağını anlayamamasından dolayı bunlar mümkün olduğu kadar azaltılarak yeni kılavuzlar yayımlanmıştır. Ancak her şeye rağmen bu kararnâme ve nizamnâmeler bir türlü uygulanamamış ve beş yıl sonra 1886'da yeni sistemin bu defa İstanbul sınırları içinde kullanılmasını şart koşan bir başka kararnâme yayımlanmış, fakat halkın eski ölçülerde ısrar etmesi sebebiyle yine sonuç alınamamıştır. Burada, 1869'da yürürlüğe giren Mecelle'nin genelde İslâmî ölçü birimlerini esas almış olmasının da önemli bir payı olsa gerektir (bk. Mecelle, md. 132-136, 217, 220-228, 273, 1119, 1147-1148, 1151). Sonuç olarak İstanbul, Selânik, İzmir ve Beyrut gibi büyük liman şehirleri ve resmî uygulamalar dışında ölçü reformları etkisiz kalmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde yürürlüğe konan 26 Mart 1931 tarihli son kanun da hi bütün Türkiye çapında derhal etkili olamamış, halkın tamamının yeni ölçülerini kullanması için uzun bir süre geçmesi gerekmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münîr*, "crb" md.; Mâverdi, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 194-195; Kal-kaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, II, 146-148; III, 442-443; IV, 118, 181, 216, 233; XIV, 366; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, I, 196; Ali Paşa Mübârek, *el-Hıtaû't-Tevfîkiyye*, Kahire 1305/1886, XVI, 30-35; İsmâil Galib, *Yeni Mikyaslara Dair Risâle*, İstanbul 1288; *Düstur*, Birinci Tertib, İstanbul 1289, I, 744-753, 756-757, 758-759, 763; a.e., *Zeyl*, İstanbul 1299, II, 202-207, 212-216, 222-223; a.e., Üçüncü Tertib, Ankara 1931, XII, 250-252; *Mecelle*, md. 132-136, 217, 220-228, 273, 1119, 1147-1148, 1151; Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*, İstanbul 1313, I, 92, 186; Sâlih Zeki, *Kâmûs-ı Riyâziyyât*, İstanbul 1315, I, 39-42; *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, II, 417-426, 429-431, 435, 437-442; *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Kılavuzu*, İstanbul 1940, II, 142; Pakalın, I, 88, 533; W. Popper, *The Cairo Nilometer*, Berkeley 1951, s. 102-105; W. Hinz, *el-Mekâyil ve'l-evzânü'l-İslâmiyye* (trc. Kâmil el-Aselî), Amman 1970, s. 83-92; a.mlf., "*Dhîrâ*", *Eİ* (İng.), II, 231-232; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi III*, s. 371-372; Orhan Şaik Gökyay, "Risale-i Mimariyye -Mimar Mehmet Ağa- Eserleri", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 178-191; M. Ziyâeddin er-Reyyis, *el-Harâc ve'n-nuzumü'l-mâliyye*, Kahire 1977, s. 280-289; Halil İnalıcık, *Studies in Ottoman Social and Economic History*, London 1985, s. 311-348; Bilmen, *Kamus*, IV, 128-129; Tanju Cantay, "XVI. Yüzyıl Türk Mimarisinde Bazı Tasarım ve Çizim Esasları", *II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi: Mimar Sinan*, İstanbul 1986, II, 53-58; Mahmoud Bey, "Le système métrique actuel d'Égypte", *JA*, I (1873), s. 67-73, 88-110; M. E. Fagnan, "Observations sur les coudées du meqyas", a.e., s. 417-433; M. H. Sauvaire, "Matériaux pour servir à l'histoire la numismatique et de la métrologie musulmanes", a.e., VIII (1886), s. 489-514; Muhammed Kemâl es-Seyyid, "ez-Zirâ' vihdetü kı-yâs", *Mecelletü'l-Ezher*, XLV/15, Kahire 1974, s. 937-951; [T. H.], "Arşın", *İA*, I, 615-616.

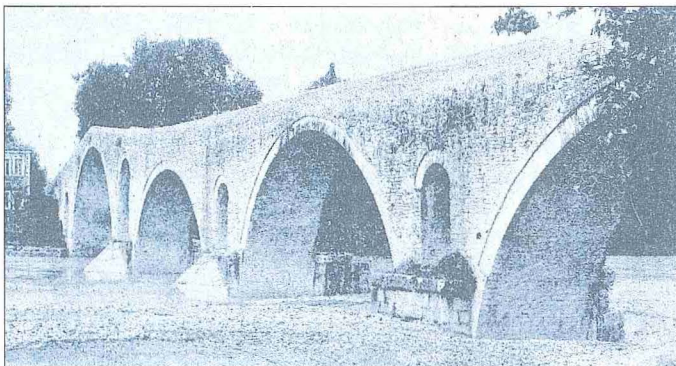
MEHMET ERKAL

ARTA KÖPRÜSÜ

Batı Yunanistan'da
Osmanlılar tarafından
XV. yüzyıl sonlarında yaptırılan
bir köprü.

Türk devrindeki adı Narda olan Arta kasabasından geçen Narda (Arakthos) akarsuyu üzerinde, burası fethedildikten az sonra büyük bir ihtimalle Fâik Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Nitekim Âşıkpaşazâde de Fâti Sultan Mehmed devri vezirlerinden Fâik Paşa'nın burada hayrat yapmak niyetinde olduğunu ifade etmektedir. Kısa bir zaman sonra Fâik Paşa Narda'da, şehrin az ötesindeki İmarek köyü denilen mahallede cami, han, hamam, imaret, medrese ve kendi türbesinden meydana gelen külliye inşa ettirmiştir; köprü de bu manzumenin bir parçası olmalıdır. Fâik Paşa'nın vakfiyesi 898 (1492-93) tarihli olup 907'de (1501-1502) buna bir zeyl eklenmiştir (VGMA, nr. 623). Evliya Çelebi ise "on üç gözlü Fâik Paşa" köprüsünden geçtiğini bildirerek mimari biçimi hakkında şu kısa bilgiyi verir: "Ortadaki gözü gayet yüksek ve ziyade enli olup 50 arşın yüksek ve boyu bir başından diğerine 800 adımdır, dört gözü yüzer adım enlidir; bu cisrin üstünden iki arabanın yan yana geçmesi mümkündür. Altından Narda nehri cereyan eder ve Preveze körfezine dökülür." 1897-1898 Türk-Yunan savaşı sırasında Narda ve çevresinin bir haritasını düzenleyen Binbaşı Halil İbrâhim Efendi bunun üzerinde kasabanın, köprü'nün ve İmarek köyünün yerlerini işaret ederek şu kısa açıklamayı da kaydetmiştir: "Narda Köprüsü Yanya vilâyetinin güney bölümü ile Batı Yunanistan arasında başlıca bağlantıyı sağlar. Köprü, Fâti Sultan Mehmed Han vezirlerinden Narda fâtihi Gazi Fâik Paşa tarafından tesis ve inşa edilmiştir. Köprübaşı denilen bu mevkide gazi merhumun cami ve imareti vardır, vefatı 905 (1499-1500) olup, kabri cami yanındadır."

400 yıl Türk idaresinde kaldıktan sonra 1881'de Yunanistan'a terkedilen Arta'daki bu yapı hakkında kısa bir makale yazan A. K. Orlandos, köprü'nün bir Türk eseri olduğunu yazmaktan kaçınarak esasının Roma devrine ait olduğunu ve üzerinde "Türk devri izleri" görüldüğünü söyler. Yine Orlandos tarafından nakledilen ve köprüyü XVII. yüzyıl başlarında Gianni Thiakogianni adlı birinin Cezayir korsanlarından alınan

Arta
Köprüsü -
Yunanistan

zeytinyağı küplerinde tesadüfen bulunan altınlarla yaptırdığı yolundaki söylenti ise sonradan uydurulmuştur.

Orlandos'un verdiği ölçülere göre köprü 142 m. uzunluğunda ve 3.75 m. genişliğindedir. Dört büyük ve üç küçük gözü vardır. Orlandos'un küçük gözden kastettiği, mahmuzlar ve sel yaranların üstlerindeki gözlerdir. Büyük göz tam ortada olmayıp kenardadır; bu yüzden köprü o tarafa doğru yumuşak bir meyille yükselip sonra birden bire dik bir meyille ana toprağa kavuşur. Halbuki Evliya Çelebi orta gözün yüksek olduğunu bildirmektedir. Kısa tarafın aslında daha da uzun olup olmadığı araştırıldığı takdirde bu hususta açık bir fikir edinilebilir, kemerler ise yuvarlak biçimdedir. Arta'daki Fâik Paşa Köprüsü'nün temellerinde bir Roma köprüsünün kalıntıları olsa bile, bu mimari eserin bugün hâlâ ayakta duran yapısı ile Osmanlı devri Türk medeniyetinin Rumeli'de bıraktığı hatıralardan biri olmasını engellemez.

BİBLİYOGRAFYA :

VGMA, nr. 623; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 642; a.e. (haz. Zuhuri Danişman), İstanbul 1972, XII, 296; Binbaşı Halil İbrâhim Efendi, *1/50.000 Nisbetinde Yanya Vilâyeti Cenub Kısmı Haritası*, İstanbul 1312; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 129-130, resim 75/1-3; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*, s. 355-356; K. Schladebach, "Die aromunische Ballade von der Artabrücke", *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*, Leipzig 1894, s. 79-121; A. K. Orlandos, "He Gephyra tes Artes", *Arkheion ton Byzantinon Mnemeion tes Hellados*, Atina 1936, II, 195-199; Semavi Eyice, "Yunanistan'da Unutulmuş Eski Bir Türk Eseri: Faik Paşa Camii", *BTTD*, 1/5 (1968), s. 67-73.

SEMAVİ EYİCE

ARTUK b. EKSÜK

(ارتق بن اكسك)

(ö. 484/1091)

Selçuklu Sultanı

**Alparslan ve Melikşah devirlerinin
ünlü kumandanı.**

Oğuzlar'ın Döğör boyuna mensup olan Zahirüddin Artuk Bey'in doğum tarihi bilinmemektedir. 1063 yılında kendisine bağlı Türkmenler'le Sultan Alparslan'ın hizmetine girdi. Diğer savaşlarda olduğu gibi Malazgirt Savaşı'nda da sultanın maiyetinde bulundu. Savaşın sona ermesiyle Bizans'la imzalanan antlaşmanın yerine getirilmemesi üzerine, Alparslan'ın buy-

ruğuyla Orta Anadolu'da Yeşilirmak ve Kızılırmak havzalarında fetihler yaptıktan sonra Sakarya ırmağını geçerek İzmit taraflarına ulaştı. Alparslan'ın ölümü ve kardeşi Karaarslan Kavurd Bey'in saltanat iddiasıyla harekete geçmesi üzerine merkeze çağrıldı ve Kavurd'un bertaraf edilip Melikşah'ın tahta geçmesinde önemli rol oynadı. Daha sonra tekrar Anadolu'ya dönen Artuk Bey, Kuttalmışoğulları, Tutuk, Afşin, Dılmaçoğlu Muhammed, Duduoğlu gibi Selçuklu şehzade ve emirleriyle birlikte Bizans'a karşı isyan edip İstanbul'a hücumla hazırlanan ücretli Norman askerleri kumandanı Urselius'un ortadan kaldırılması hususunda Bizans'ın yardım talebini kabul etti ve Urselius'u mağlup edip esir almayı başardı. Bir süre sonra Sultan Melikşah tarafından Anadolu'daki fetih görevinden alınıp İran-İrak sınır bölgesindeki Hulvân'a tayin edildi (1076); ayrıca kendisine Ahsâ ve Bahreyn'de isyan eden Karmatiler'le ilgilenme görevi de verildi. Artuk Bey 1076'da 7000 kişilik bir süvari kuvvetiyle Basra'ya, oradan da Ahsâ'ya gitti ve Karmatiler'le uzun yıllar mücadele etmiş bulunan Abdullah b. Ali el-Uyûnî ile birlikte Karmatiler'i tamamen itaat altına aldı (1079). Aynı yıl Tâcüddevle Tutuş'un emrinde Suriye seferine katıldı. Bu arada Hulvân ve el-Cebel'i de Selçuklu topraklarına kattı ve bu başarıları üzerine Hulvân ve civarına vali tayin edildi.

Artuk Bey Haziran 1083'te, Sultan Melikşah'ın buyruğuyla Mervânoğulları ailesinin idaresindeki Diyarbekir bölgesinin fethiyle görevlendirilen Fahrüddevle Muhammed b. Cehîr'in maiyetinde sefere katıldı; fakat Fahrüddevle ile anlaşmazlığa düştüğü için kuvvetleriyle birlikte savaşı terkederek Sincar'a çekildi. Bu sırada Melikşah'ın Musul kuşatmasında bulundu; sultanın kardeşi Tekiş'in isyan etmesi üzerine kuşatmayı kaldıran sultanla birlikte Merverrûz'a giderek onu cezalandırma harekâtına katıldı ve başarılı hizmetlerde bulundu. Bununla birlikte Diyarbekir harekâtından ayrılması ve Musul Emîri Şerefüddevle Müslim ile anlaşması sebebiyle sultandan pek itibar görmedi; bu yüzden Horasan'dan ayrılarak iktâ* yeri olan Hulvân'a çekildi. Çok geçmeden, bir daha güvenini kazanamayacağı düşüncesiyle Melikşah'ın hizmetinden ayrılıp Suriye ve Filistin Selçuklu Hükümdarı Tâcüddevle Tutuş'un hizmetine girdi.

Tutuş, babasının bu değerli kumandanını Kudüs ve yöresine vali tayin etti, ayrıca Serhad şehrini de kendisine iktâ olarak verdi (1085). Bu arada Musul Emîri Müslim'in Melikşah'a karşı oluşturmaya çalıştığı ve içinde Tutuş ve Mısır Fâtımîleri'nin de yer aldığı bir ittifaka girdi ise de bu ittifak çeşitli sebeplerle gerçekleşemedi. Daha sonra maiyetindeki Türkmenler'le el-Cezîre'ye gelen Artuk Bey, Fahrüddevle'nin ilhak harekâtına devam ettiği Diyarbekir bölgesini ele geçirme teşebbüsünde bulundu. Hatta gönlünü almak isteyen Melikşah'ın gönderdiği hediyeleri kabul etmeyerek sultana karşı âdeta isyan eder bir duruma geldi. Bunun üzerine Melikşah, el-Cezîre'deki Selçuklu kumandanları Sa'düddevle Gevherâyin, Karategin ve Anuş Tegin vasıtasıyla onun kendisine itaat etmesini istedi. Maiyetindeki Türkmenler'in kendisini terketmeleri üzerine Artuk Bey önce itaat arzetti ise de sonra yeniden Tutuş'un hizmetine girdi. Bu sıralarda Anadolu Selçuklu Hükümdarı Süleyman Şah'ın Antakya'yı fethedip ardından Halep'i kuşatması üzerine, burayı elinde tutan Şerif Ebû Ali şehri teslim etmek maksadıyla Tutuş'u davet etti. Derhal harekete geçen Tutuş, beraberinde Artuk Bey olduğu halde Halep'e geldi. Böylece Şerif Ebû Ali'nin entrikaları yüzünden karşı karşıya gelen iki Türk ordusu şiddetli bir savaşa tutuştular; Artuk Bey'in gayretleri sonucu Süleyman Şah'ın ordusu yenilgiye uğradı; kendisi de intihar etti (5 Haziran 1086). Bu arada Artuk Bey, Kuzey Suriye hâkimiyeti için Selçuklu İmparatorluğu tâbileri arasında ortaya çıkan bu kanlı buhran üzerine bölgeye bir sefer düzenleyip Halep yakınlarına gelen Sultan Melikşah'ın kuvvetlerine karşı saldırıya geçilmesini istedi ise de Tutuş bunu kabul etmeyerek Dimaşk'a çekildi. Artuk Bey bundan sonra sultanın teveccühünü kazanmaya çalıştı ve 480 Muharreminde (Nisan 1087) Bağdat'a hareket etti. Bu tarihten vefatına kadar hakkında bilgi edinilemeyen Artuk Bey büyük bir ihtimalle, idaresi kendisine verilen Kudüs'e döndü, hayatının son günlerini burada geçirdi ve 484'te (1091) öldü. 1063-1086 yılları arasında yirmi üç yıl gibi uzun bir süre Selçuklu Devleti hizmetinde bulunmuş olan Artuk Bey Arap kaynaklarında nâdir Türk kumandanlarından biri olarak vasıflandırılmaktadır.